

Autor je uvrstio u svoj ORBIS PICTUS LATINUS i nekoliko slika naslovnih strana djela iz doba humanizma i manji broj natpisa.

Njegovo djelo može korisno poslužiti onima koji uče latinski, a sa zanimanjem mogu ga gledajući obilje lijepih slika čitati i oni koji su dobri znalci latinskog jezika.

V. Gortan. Zagreb

MIROSLAV MARKOVIĆ: *Filozofija Heraklita Mračnog*, Nolit Beograd 1983. стр. 233, 8°

Поради својата привлекност исто колку и поради својата загадочност, философијата на Хераклит од античко доба е предизвик за многу интерпретатори. Многу вљубеници во нејзините парадокси и загатки се почувствувале повикани да го разјаснат она што Хераклит имал намера да го каже, но не умеев или не сакал тоа отворено да го изнесе. Многубројните такви обиди придонеле Хераклитовата мисла постојано да биде во жижата на интересот, но исто така ја донеле со себе си и хипотеката на многу недоразбирања, искривувања, па и намерни фалсификати.

Имајќи го ова предвид, Марковиќ истакнува дека „најважна задача за модерниот проучувач на Хераклит се состои во тоа, Хераклитовиот оригинален текст да се ослободи од анахронизми — од подошнежните вметнувања и додатоци“ (стр. 29). Авторот на книгата укажува на повеќе мислителски одигрални значајна улога во пренесувањето на философијата на философот од Ефес од поколение на поколение, но истовремено и во нејзиното изопачување. Тука се споменуваат Демокрит како „имитатор на Хераклитовите фрагменти“, атинскиот софист Кратил, чии слободни толкувања некритички ги презел Платон, а подоцна и Аристотел, потоа раните стоичари со анахроничното сфаќање на Логосот во смисла на разум итн.

Одбивајќи да прифати како сигурни низа нивни сведочења и известувања врзани за името на Хераклит, Марковиќ го сведува бројот на автентични фрагменти на сто и единаесет. Единствено тие треба да послужат како материјал на научно истражување. По елиминацијата на сите туѓи елементи, следува етимолошка анализа на некои клучни поими кои се сретнуваат во фрагментите. Тука особена важност има разоткривањето на механичкото значење на поимите како што се „harmonie“ или „physis“. Наспроти биолошкото толкување на последниот поим од кое произлегува преводот „природа“, се укажува на неговото елементарно значење кај Хераклит во смисла на „устројство, конституција, склоп“. Ако се прифати оваа варијанта, тогаш е остварен еден суштествено нов пристап кон клучниот поим Логос, сфатен како принцип на единство на спротивностите. Самата претстава на светот како еден вид устројство или склоп бара принцип кој него ќе го одржува како таков, во единство. За да се сфати тоа, постапката е едноставна, вели Марковиќ: Divide et videbis! Доволно е да се раздели секое поединечно нешто на неговите суштествени делови — во склад со неговото вистинско устројство, или склоп (тоа значи грчкиот израз „kata physin“ стр. 52). На пример, ако еден напнат лак (фр. 39) се расчлени на неговите суштествени делови во склад со неговиот вистински склоп, ќе согледаме дека тој се состои од две спротивни половици, од два крака кои тежнеат во спротивни насоки. Поимот „physis“ сфатен како склоп, устројство, ја разоткрива својата суштина како Логос, т.е. единство на спротивности.

И двата метода (елиминаторниот и етимолошкиот) Марковиќ напоредно ги користи при толкувањето на славниот Хераклитов „фрагмент за реката“ (овде фр. 40), или како што авторот вели, „слика на реката“. Тој намерно се воздржува да го употреби добро познатиот израз „panta rhei“ (сè тече), бидејќи за истиот утврдува дека не му припаѓа на философот од Ефес. Станува збор за една извртена парафраза на Кратил која се сретнува кај Аристотел, за подоцна некритички да биде прифатена од останатите грчки филосо-

фи. Автентичниот Хераклитов фрагмент, според преводот на Марковиќ гласи: „На оние што газат низ една иста река, постојано други води притекнуваат“. Самата можност за „panta rhei интерпретација“ на наведениот фрагмент авторот ја гледа во итеративното толкување на глаголот „embainousin“ („на оние што се во тек на газење“ — sc. на реката) кој всушност има глаголски вид на едно дејствие во тек (прогресивно). Но толкувајќи го итеративно (како дејствие што се повторува), Кратил го превел односното место како „на оние што повеќе пати газат низ една иста река“. Само така, вели Марковиќ, може да се објасни фактот што сите верзии кои потекнуваат од Кратил, Платон или Аристотел го заменуваат сегашното време (embainousin) со еден аорист (embēnai) додавајќи му го прилогот „два пати“ (dis), за на крајот да го добиеме значењето „во една иста река не е можно два пати да се влезе“. Според традицијата, Кратил на ова додал „не е можно ниту еднаш“, што веќе претставува психолошко објаснување за мотивите на измената на фрагментот — на овој софист веројатно му била потребна реплика за да ја изнесе сопствената гнома.

Настрана од ова, Марковиќ го сведува фрагментот на илустрација на принципот на единство на спротивности (Логос) — овде се сретнуваме со спротивставување на името наспроти содржината; додека името на една река останува секогаш исто, неговата содржина (водата) постојано е друга. На овој начин, фрагментот се вклопува во општиот контекст на останатите сочувани фрагменти, што не е случај со толкувањето „panta rhei“, за кое немаме потврда на ниедно друго место кај Хераклит. Звучи мошне уверливо, но ова тврдење поставува еден нов проблем — дали воопшто сочуваните фрагменти можат да ни бидат меродавни за проценување на основните интенции на Хераклит? Особено кога и самиот автор тврди дека е „опасна тенденцијата на некои современи научници во Хераклитовите расеани афоризми да гледаат еден м о н о л и т е н ф и л о с о ф с к и с и с т е м, слободен од секоја противречност“ (стр. 215).

Овој проблем доаѓа до израз при поделбата на фрагментите што ја прави Марковиќ на две групи: едните сконцентрирани околу Логосот, другите околу Огнот. Поради потребата од прецизна анализа, нека ни биде допуштено да изнесеме еден подолг цитат од книгата, разложен на три точки, во кој се поставува оваа поделба:

1. „И додека Логосот, еден апстрактен логички закон (coincidentia oppositorum), можел да го објасни е д и н с т в о т о на овој свет, тој, според Хераклитовото мислење, не бил доволен да го објасни плуралитетот, процесот и разновидноста на овој свет, од проста причина што тој непроменлив логички принцип не можел да биде подложен на квалитативна промена.
2. Затоа Хераклит во својата физика го напуштил Логосот, и го прифатил како основен принцип на светот вечно-живиот Оган, една идеална материјална супстанција за таква квалитативна промена, како што му се чинело на Хераклит.
3. Оттаму, според моето мислење, доаѓа и дуализмот во Хераклитовиот философски систем. Логосот е оперативен во светот околу нас, Огнот е оперативен во физичката природа, човечкиот организам и душата“ (121/122).

Во овој обид Хераклитовата философија да се толкува дуалистички, има извесна нејасност во аргументацијата.

Дека Логосот сфатен како coincidentia oppositorum полесно го објаснува единството одошто плуралитетот на светот, нема сомнение. Но, кога се вели дека тој логички принцип не може да биде п о д л о ж е н на квалитативните промени, (sc. на стварноста), самото барање за подложност на еден принцип збунува, бидејќи логично би било обратното: стварноста да му биде подложна на принципот. Ако ова го сфатиме како термиолошка непрецизност, па останеме на првиот дел од тврдењето дека Логосот како принцип на единството „не е доволен да го објасни плуралитетот“ на светот, сепак ваквиот став не може да послужи како премиса на заклучокот (2) што од него се изведува, имено дека принципот Логос „во физиката“ е заменет со принципот Оган како една „материјална супстанција“. Проблематично е тврдењето дека една „материјална супстанција“ (Оган) може да ја има функцијата на принцип (Логос), што впрочем го тврди и Марковиќ на страна 51 !

Сепак, на крајот, кога се определуваат сферите на дејствување на двата „оперативни принципи“ (3), не му пречи да го иницира дуализмот токму врз

оваа основа. Самата определба на „оперативните сфери“ останува нејасна: ако Огнот е оперативен во физичката природа, човечкиот организам и душата, тогаш која е сферата на Логосот? Марковиќ одговара: „Светот околу нас“(!?).

Во понатамошниот текст и покрај извесни колебања, Огнот многу почесто е употребуван во значење на супстанција, подлога на светот, како што е истакнато и во насловот на поглавјето кое го содржи коментарот кон односните фрагменти. Уште повеќе, во коментарот кон познатиот фрагмент за „вечно-живиот Оган“ (овдека 51) овој му е подреден на трет принцип — Мерка: „Оној што е одговорен за вечно постоење на светот како ред и законитост е всушност вечно-живиот Оган, кој што се покорува на принципот на Мерката“ (стр. 123). Конечно, во наводот што следува, горепредложениот дуализам Логос — Оган како да го препушта местото на еден нов пар, Логос — Мерка: „Како некој закон на одржување на материјата и енергијата во природата, тој принцип на „Мерка“ е всушност причина на единство, рамнотежа и регуларност на физичкиот свет, а не општата супстанција Оган“ (стр. 122).

Интересно е толкувањето на заклучниот дел на споменатиот фрагмент (51), според кој светот е „вечно—жив Оган кој со мерка се пали и со мерка се гаси“. Разоткривајќи го коренот на распространетото толкување на овој фрагмент во смисла на еден периодичен светски пожар (εκρῦγῆσις) во интерпретацијата на Аристотел, Марковиќ го спротивставува својот став според кој „изразот *metra . . . metra* („оган кој со мера се пали и со мера се гаси“) може да одразува само еден процес кој вечно се повторува широм светот — во мали количества“ (стр. 125).

Во прилог на ваквото толкување авторот духовито додава дека кога светот само еднаш би доживеал *εκρῦγῆσις* (општ пожар) како што тоа го долушта Аристотел, тогаш веќе не би можел да се вика „вечен свет“, туку „вечен пепел“.

Во контекстот на определбите на Огнот, коментирани се и фрагментите посветени на душата, додека повеќесмислениот и контрадикторен поим за бога покажува дека делото на Хераклит не е лишено од противречности, особина која треба да го наведе на претпазливост секој истражувач.

Оваа помисла повторно нè навраќа на една констатација што Марковиќ ја истакнува на неколку места во книгата. Таа се однесува на самите граници до кои можеме да одиме при интерпретирањето на философијата на мудрецот од Ефес:

„Ние денеска одвај поседуваме 10—20 проценти од Хераклитовата оригинална збирка на философски афоризми. Сочуваните камчиња не дозволуваат реконструкција на целиот оригинален мозаик. Големи дупки зјапат помеѓу поединечните групи на фрагменти. . . Според тоа, сите обиди на модерните научници да го реконструираат оригиналот на Хераклитовиот спис врз основа на сочуваните фрагменти се однапред осудени на пропаст“ (стр. 217 и 21).

Трудејќи се да остане верен на оваа идеја водилка, Марковиќ го врзува своето излагање во начело за секој определен фрагмент поединечно, ретко дозволувајќи си пошироки воопштувања. Токму поради таа своја основна интенција, книгата на моменти се претвора во страсна потрага по автентичниот Хераклит од Ефес.

Примено на 15. 10. 1984

*Витомир Мишевски, Скопје.
Филозофски факултет*

PIERRE CARLIER, *La royauté en Grèce avant Alexandre*, Études et Travaux VI. Groupe de recherches d'histoire romaine de l'Université des sciences romaines de Strasbourg 1984, str. XIV и 562,4 karti, 6 crieži, 4°.

Иако кралското уредување во грчкиот свет не е главен ни типичен облик на владеење, сепак е преодминантен од крајот на Бронзениот период сè до 3-от век гред н. е. Дешифрирањето на линеарот Бе кое откри дека микенските кралства се грчки, ја покажа важноста и времетраењето на ова уредување дотогаш познато само преку поемите на Хомер. Темата на студијата е кралското уредување, а не монархијата, бидејќи овие два помја во грчкиот свет се сосема